

Vấn đề giới và thông tin về biến đổi khí hậu trên truyền hình

Phạm Hương Trà

Khoa Xã hội học - Học viện Báo chí và Tuyên truyền

Tóm tắt: Dựa trên kết quả phân tích 271 tin, bài liên quan tới biến đổi khí hậu trong 3 tháng từ 1/6/2013 - 31/8/2013 trên 6 chương trình của 2 kênh truyền hình VTV1, Truyền hình Vĩnh Long 1 (THVL1) do Khoa Xã hội học - Học viện Báo chí và Tuyên truyền phối hợp với Viện FES tại Việt Nam nghiên cứu theo phương pháp phân tích định tính trong phân tích nội dung văn bản, bài viết dưới đây tập trung tìm hiểu khía cạnh giới trong quá trình thông tin về biến đổi khí hậu. Nữ giới xuất hiện chủ yếu với vị trí là người dẫn chương trình trong khi phóng viên hiện trường chủ yếu là nam giới. Nam giới cũng xuất hiện với vị trí là nhân vật trung tâm của chương trình và vai trò là người phát biểu đưa ra các ý tưởng, sáng kiến, quan điểm, giải pháp... Trong khi đó nữ giới chỉ là hình nền hoặc không xuất hiện. Các thông tin nhạy cảm giới trong quá trình đưa tin về biến đổi khí hậu chưa được chú ý.

Từ khóa: Giới; Biến đổi khí hậu; Thông tin; Truyền hình.

1. Giới thiệu

Biến đổi khí hậu (BĐKH) không còn là chủ đề xa lạ đối với các nhà nghiên cứu và những người quan tâm đến vấn đề này, song BĐKH đã được

người dân biết đến đâu, nó đã trở thành mối quan tâm của toàn xã hội chưa, điều đó còn phụ thuộc nhiều vào thông tin mà người dân được tiếp cận. Truyền thông đại chúng, trong đó có truyền hình, không chỉ dừng lại ở việc đưa tin mà còn có vai trò tạo ra diễn đàn trao đổi, chia sẻ ý kiến về một vấn đề nào đó của xã hội.

Kết quả nghiên cứu nhằm tìm hiểu khía cạnh giới trong quá trình thông tin về BĐKH này được tác giả phân tích dựa trên 271 tin, bài liên quan tới BĐKH trên 6 chương trình của 2 kênh truyền hình VTV1, truyền hình Vĩnh Long 1 (THVL1) do Khoa Xã hội học – Học viện Báo chí và Tuyên truyền phối hợp với Viện FES tại Việt Nam nghiên cứu: Truyền hình VTV1 là chương trình Thời sự 19h, chương trình Dự báo thời tiết (sau chương trình thời sự 19h), chuyên mục/ phóng sự có liên quan tới BĐKH, THVL1 là chương trình Thời sự lúc 11h, chương trình Dự báo thời tiết (sau chương trình thời sự 6h sáng), chuyên mục/ phóng sự có liên quan tới BĐKH. Các tin, bài được sử dụng trong mẫu nghiên cứu được thu thập trong vòng 3 tháng từ 1/6/2013 – 31/8/2013, trong đó liên quan BĐKH: 271 tin, bài; Loại 1: 54 tin, bài (*Bài có từ BĐKH*); Loại 2: 126 tin, bài (*những bài khiến cho người đọc cảm tưởng có liên quan tới BĐKH, bài có nội dung liên quan tới BĐKH, chẳng hạn, trong bài/ tin có những từ như sau xuất hiện: thay đổi đột ngột của môi trường, diễn biến bất thường/ phức tạp/ khôn lường/ khó đoán trước của thời tiết, nguyên nhân do hiệu ứng nhà kính, hiện tượng enino, hiện tượng nóng lên toàn cầu, hiện tượng sa mạc hóa, ...*); Loại 3: 91 tin, bài (*những thông tin về thời tiết, môi trường như mưa*).

2. Kết quả nghiên cứu

Quan điểm của nữ giới về BĐKH ít được đề cập trong các chương trình trên truyền hình VTV1, THVL1

Kết quả phân tích cho thấy, ở cả 3 loại chương trình là Thời sự, Dự báo thời tiết và các chương trình chuyên đề, nữ giới xuất hiện chủ yếu với vai trò là người dẫn chương trình. Chương trình “24h sống xanh” - chương trình được xây dựng chuyên về vấn đề môi trường và BĐKH, đại sứ kiêm dẫn chương trình cho hầu hết các buổi phát hình là Hoa hậu Ngọc Hân. Trong toàn bộ 6 chương trình của mẫu nghiên cứu chỉ có duy nhất 1 nam phát thanh viên. Trong khi đó phóng viên hiện trường lại chủ yếu là nam giới (như trong Chương trình “24h sống xanh” - VTV1 ngày 19/7/2013; Phóng sự - THVL1 ngày 6/7; Công nghệ sinh thái - THVL1 ngày 13/7...)

Ngoài ra, phần lớn các hình ảnh và tiếng nói có liên quan đến quan

điểm của Đảng và Nhà nước về biến đổi khí hậu trong mẫu nghiên cứu thường không có lãnh đạo nữ tham dự. Điều này gợi lên những cảm nhận rằng dường như các diễn ngôn và diễn đàn này thuộc về nam giới, nữ giới gần như ít tiếng nói. Trong chương trình Thời sự, VTV1 ngày 17/6/ 2014, với quang cảnh Hội nghị tại Cần Thơ do Bộ Nông Nghiệp và Phát triển Nông thôn (Bộ NN&PTNT) tổ chức nhằm triển khai công tác phòng chống hạn hán, xâm nhập mặn đảm bảo sản xuất vụ hè thu năm 2013 tại Đồng bằng Sông Cửu Long, hình ảnh xuyên suốt toàn bộ bản tin là các vị đại biểu nam giới (bao gồm cả người phát biểu ý kiến và người ngồi dự) mà không có hình ảnh nào về nữ giới. Cũng trong chương trình Thời sự cùng ngày, ở bản tin với nội dung chính là phân tích nguyên nhân giống lúa BC15 của Tổng công ty Giống cây trồng Thái Bình bị lép hạt tại nhiều địa phương phía Bắc trong vụ đông xuân cũng có sự xuất hiện của người nông dân - nhóm chịu ảnh hưởng của giống lúa BC15, nhưng hình ảnh chỉ xuất hiện vài giây ở đầu chương trình. Chương trình phỏng vấn 4 người đều là nam giới (ở những vị trí như Chủ nhiệm hợp tác xã Hương Ngải, Tổng giám đốc Công ty Giống cây trồng Thái Bình, Giáo sư nguyên viện trưởng Viện Di truyền, Bộ NN&PTNT và Phó giáo sư nguyên Viện trưởng Viện Khoa học Kỹ thuật Nông nghiệp Việt Nam), không có bất kỳ bình luận nào từ phía đối tượng chịu thiệt hại - những người nông dân (cả nam và nữ).

Trong các cuộc hội thảo khoa học, các chương trình hợp tác, các bên liên quan được đề cập trong các bản tin được đưa ra ở tầm vĩ mô (Bộ Tài nguyên Môi trường, Bộ Tài chính, Bộ NN&PTNT, ...) thì đại diện cho các cơ quan, tổ chức này hầu hết đều là nam giới. Nếu có đề cập tới các Hội tại các địa phương thì chủ yếu là Hội Nông dân, Hội Sinh vật cảnh, Hội Người cao tuổi, các cấp ủy, chính quyền địa phương, Đoàn Thanh niên...mà không đề cập tới Hội Phụ nữ.

Cũng trong các bản tin, chương trình về BĐKH còn có sự xuất hiện của đại diện các công ty, doanh nghiệp, tổ chức xã hội, chuyên gia... Tuy nhiên, tác giả nhận thấy đa phần người đại diện là nam giới. Họ thường xuất hiện với vai trò là người phát biểu đưa ra các ý tưởng, sáng kiến, ý kiến, quan điểm, giải pháp...

“Những ý tưởng của anh Ngô Viết Trung, tác giả của dự án nhen nhóm vào khoảng đầu tháng 3/2013...” Và “...nhận được lời mời của ban quản lý đảo khi thì chúng tôi đã bắt tay vào thực hiện những công trình kỹ thuật mang nội dung cảnh báo và nhắc nhở tất cả mọi người hãy lưu ý đến việc bảo vệ môi trường và để hòa nhập vào tinh thần chung của ngày môi trường thế giới” (VTV1, “24h sống xanh”, Cơ thịnh nộ của thiên nhiên, 3/7/2013)

Thêm vào đó, nam giới cũng thường xuất hiện với vị trí là nhân vật trung tâm của các chương trình đưa tin về BĐKH. Chẳng hạn, trong chương trình Phóng sự, THVL1 ngày 6/7/2013 với nội dung về dịch hại mới trên một số cây trồng, vấn đề BĐKH được đề cập đến như một nguyên nhân gây ra dịch hại mới trên các loài cây này. Chương trình phóng sự được xây dựng khá công phu với những hình ảnh và con người thực tế, đồng thời cho người xem biết được các nhận định từ nhiều nhóm xã hội khác nhau, từ ý kiến của người nông dân tới quan điểm của các nhà khoa học với các dẫn chứng bằng số liệu, dữ kiện rõ ràng.

Tuy nhiên, toàn bộ những người xuất hiện ở chương trình phóng sự đều là nam giới (ngoại trừ giọng đọc của phóng viên nữ nhưng không xuất hiện hình ảnh). Từ người dẫn chương trình, nhà khoa học, Cục trưởng Cục Bảo vệ thực vật, cho tới 6 nhân vật được chú thích là nông dân. Tất cả các hoạt động như phát biểu, trồng cấy, chặt, bao gói các sản phẩm... đều là do nam giới thực hiện. Hoạt động diễn ra trong hội thảo cũng là nam giới xuất hiện chính. Việc đưa tin như vậy cho thấy dường như việc phòng trừ sâu bệnh, phát hiện sâu bệnh, đưa ra các biện pháp giải quyết, đi học tại các lớp tập huấn... của nông dân các tỉnh Bến Tre, Sóc Trăng, Vĩnh Long, Trà Vinh, Hậu Giang và thành phố Cần Thơ đều là công việc của nam giới.

Các thông tin nhạy cảm giới về BĐKH chưa được chú ý

Ảnh hưởng của BĐKH như thiên tai, bão, lũ, việc thiếu lương thực và thực phẩm, nước sạch... tới nam giới và phụ nữ là khác nhau. Tuy nhiên, các bản tin đều chưa chú ý tới khía cạnh này của vấn đề.

Chẳng hạn, chương trình Thời sự THVL1 ngày 8/6 về vấn đề sử dụng nước sạch chỉ quay và phỏng vấn phụ nữ. Điều này vô hình chung gán việc sử dụng nước sạch hay nước bẩn là nhiệm vụ, trách nhiệm của người phụ nữ.

Tiếp đến, tập phim “Những mẹo nhỏ giúp tiết kiệm điện cho các thiết bị nhà bếp” được phát sóng trong Chương trình “24h sống xanh” ngày 12/7 đã phỏng vấn chị Yến – nội trợ. Những thông tin được chia sẻ cho thấy chị Yến tỏ ra là người tiêu dùng thông thái, biết lựa chọn và sử dụng khá thành thạo các thiết bị nhà bếp.

Người xây dựng chương trình không xem chị Yến là người tiêu dùng, sử dụng các thiết bị điện giống như những thành viên khác trong gia đình, mà giới thiệu chị với tư cách là người nội trợ:

MC: “Đến với trường quay của chúng ta ngày hôm nay là chị Nguyễn Thị Hải Yến đến từ Quận Hà Đông hiện đang làm công việc nội trợ. Xin chào chị!”

Chị Yến: “Do cái thời gian làm nội trợ ở nhà thì bên cạnh cái việc chăm sóc gia

đình thì mình cũng dành thời gian tìm hiểu thêm làm sao mà để việc tiết kiệm điện năng vừa là để bảo vệ môi trường cũng vừa là giảm khoản chi tiêu trong nhà”.

Điều này vô hình chung đã quy trách nhiệm sử dụng điện tiết kiệm hay không là do người phụ nữ - người vẫn thường được gán cho vị thế là người nội trợ trong gia đình, mặc dù gia đình chị Yến có tới 4 người. Điều này càng được thể hiện rõ hơn khi ở cuối chương trình MC nói: *“Vâng thưa quý vị và các bạn chỉ với 1 vài bí quyết nhỏ thôi là các bà nội trợ của chúng ta đã có thể tiết kiệm được 1 phần điện năng không nhỏ và kinh tế cho gia đình rồi đúng không”*.

Sự nhạy cảm giới cũng không xuất hiện trong hầu hết các bản tin về dự báo thời tiết hay thời sự có đưa tin về BĐKH. Chẳng hạn, bản tin của chương trình Thời sự trên kênh VTV1 ngày 23/6/2013 nói về diễn tiến của cơn bão số 2 tiếp tục gây mưa trên diện rộng tại các tỉnh Đông Bắc bộ và Bắc Trung bộ. Bản tin kéo dài tới 12 phút 20 giây cho thấy đây là thông tin quan trọng (bản tin thông thường chỉ dưới 5 phút) với mong muốn cung cấp cho người xem nhiều diễn biến phức tạp của cơn bão. Trong bản tin có đoạn kết: *“Do ảnh hưởng của cơn bão số 2 thì hôm qua và hôm nay thì trên địa bàn tỉnh Nghệ an và Hà Tĩnh cũng đã xảy ra mưa to. Đặc biệt là tại khu vực khe Mịa Nậm Khiên, xã Nậm Càn, huyện Kỳ Sơn, tỉnh Nghệ An sáng sớm nay mưa to đã xảy ra lũ quét khiến 2 người mất tích. Vào lúc 3h30’ sáng nay nước lũ đã bất ngờ cuốn trôi cả 3 mẹ con chị Lô Thị Huế khi 3 mẹ con đang ngủ trong 1 cái lán nhỏ, trong lúc bị lũ cuốn thì cháu Lô Thị Ánh 13 tuổi đã may mắn thoát chết và được người dân đưa về nhà bà ngoại chăm sóc. Tuy nhiên, chị Huế và con trai 3 tuổi bị lũ cuốn trôi đến chiều nay vẫn chưa được tìm thấy do nước to lại chảy xiết”*. Tuy nhiên bản tin kết thúc mà không đưa ra bất kỳ cảnh báo nào đối với trẻ em, phụ nữ và người già - nhóm có nguy cơ bị tổn thương cao hơn so với các nhóm khác khi thiên tai, lũ lụt xảy ra.

Bên cạnh những bài có đưa tin về các khu vực chịu ảnh hưởng của thời tiết cực đoan, BĐKH thì nhiều bài vẫn còn sử dụng những cụm từ, từ mang tính khái quát như “nhiều nơi”, “nhiều khu vực”, “cộng đồng”, “thế hệ tương lai”, “các nước”... để chỉ mức độ tác động, ảnh hưởng, hậu quả của BĐKH. Các nhóm xã hội chịu ảnh hưởng của BĐKH trong bức tranh chung có xu hướng được các chương trình phản ánh, nhóm gộp chung chung vào các nhóm như người “nông dân”, “người dân”, “nhóm dễ bị tổn thương”, “đồng bào dân tộc thiểu số”, “người nghèo”... mà không có sự phân biệt nhóm phụ nữ, nhóm trẻ em, nhóm người già...

3. Kết luận

Vấn đề BDKH đang được báo chí Việt Nam quan tâm. Thông qua truyền hình, người xem không những tiếp nhận được đường lối, chủ trương, chính sách và hoạt động của Đảng, Nhà nước, của cơ quan báo chí mà còn là nơi thể hiện thái độ của quần chúng nhân dân. Tuy nhiên, kết quả nghiên cứu thông qua phương pháp phân tích nội dung văn bản cho thấy quan điểm xuất hiện chính theo xu hướng là diễn ngôn của các nhà truyền thông (biên tập viên, phóng viên) và các nhà lãnh đạo (nam giới) các cấp hơn là sự tham gia của công chúng, đặc biệt của phụ nữ.■

Tài liệu trích dẫn

Nguyễn Thị Tuyết Minh. 2013. Định kiến giới trong phim quảng cáo trên truyền hình và phát thanh: Rào cản trong thu hẹp khoảng cách giới, bình đẳng giới. Tham luận hội thảo quốc tế về truyền thông tại Học viện Báo chí và Tuyên truyền, tháng 10/2013.